

Un italianist bănăţean

MIRELA BONCEA

Este vorba de Ilie Trăilă, avocat din Oraviţa, care şi-a dedicat o bună parte a muncii sale problemelor de ortografie a limbii române. El şi-a desfăşurat activitatea de filolog după 1880, când ofensiva împotriva etimologismului a devenit extrem de virulentă. Adepţii fonetismului în ortografia românească au ajuns, în cele din urmă, la soluţia extremă a unui „pur-fonetism”. În această tendinţă se înscrie şi concepţia lui Ilie Trăilă. El şi-a publicat opiniile „în cele mai importante periodice culturale ale vremii, („Transilvania”, „Foaia diecesană”, „Revista şcolară” etc.), ele având *un rol decisiv în neutralizarea (în combaterea) recrudescenţelor latinizante (şi nu numai ortografice) din Banat şi Transilvania*” (Oalld 1983: 173-174). Propunerile sale de reformă ortografică au fost adunate în lucrarea *Simplificarea grafici şi ortografii*, apărută în 1899 la Caransebeş, în Tiparul Tipografiei Diecesanei. În acelaşi an şi în acelaşi loc ea a fost reproduşă şi în „*Almanach* edat de Reuniunea învăţătorilor dela şcoalele confesionale gr.-or. din diecesa Caransebeşului din incidentul adunării generale iubiliare ţinute în zilele de 10/22 şi 11/23 Septemvrie 1895, cu care ocaziune s'a inaugurat monumentul lui Constantin Diaconoviciu-Loga. Editura Comitetului Reuniunii”.

Activitatea avocatului bănăţean, devenit prin forţa împrejurărilor un recunoscut specialist în problemele ortografiei limbii române, a fost marcată de două evenimente fundamentale: publicarea de către Titu Maiorescu, în 1866, la Iaşi, în „Ediţiunea şi Imprimeria Societăţii Junimea”, a lucrării fundamentale pentru istoria ortografiei româneşti, *Despre scrierea limbei române*, republicată apoi în *Critice* din 1874 şi 1908, pe de o parte, şi şedinţa Academie Române din 1880, când, în *Raportul* prezentat, Titu Maiorescu face precizarea, devenită apoi loc comun în discuţiile despre ortografie, că „ortografia propusă în proiectul de faţă este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesităţi etimologice”, în opoziţie cu vechea ortografie a Academiei „întemeiată pe un etimologism temperat prin concesiile fonetice”. De altfel, încercând să tempereze excesele „fonetiştilor”, Titu Maiorescu spunea răspicat, încă în *Despre scrierea limbei române* că

„el nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esențial”, deoarece „niciun popor nu scrie cum pronunță și nu pronunță cum scrie” (Maioreescu 1978: 314-315). Ca atare, „Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este cel intelectual” (Maioreescu 1978: 331-332).

Referindu-se la etimologism, Ilie Trăilă constată evanescente rațiuni politice izvorâte dintr-un fel de „complex de inferioritate”, scrierea latinizantă având menirea de a recupera oarecare întârziere în recunoașterea latinității noastre, așa încât „ne-am însuflețit (*absit invidia dicto*) de iluzii frumoase, sau, mai bine zis, de utopia, a transforma numai decât și în toată forma pre Român în neaș Quirit, [...] amăgiți de speranța că latinizându-ne la extrem forma scripturii, lumea și politicește ne va ridica la un rang cu națiunile surori [...]” (p. IV). Dar, precizează el în continuare, „Am avut noi înainte vreme ortografia lui Cipariu și dicționare, ca ale lui Laurian și Maxim și nici o nație suroră n-a venit în extaz de vedenia nouă, nimenea nu și-a pus degetu pe rana sorții fraților de lângă Dunăre și Carpați”. De fapt, în ultimă instanță, „Cultura, virtuțile cetățenești și vitejia câștigă prietenia și frățietatea popoarelor, nu reclamele sarbede de înrudire! Latini suntem și vom fi și de om scrie limba noastră cu hieroglife sau cuneice” (p. IX). Mai mult, „aceste sisteme nu s-au adevărit capabile a deveni avere comună a tuturor stratelor din societatea românească, ci înstrăină și înspăimântă poporul de carte, făcându-l să creadă că scrierea corectă ar fi un lucru pre care el cu greu îl poate învăța”. În cele din urmă, lingvistic vorbind, „nici sistemul nostru pur etimologic de pie memorie, nici cel eclectic de azi, care nu este alta decât mascarea celui dintâi prin aplicarea diacrizelor, - nu împreună exigențele *ortoepografii*, pentru că nu sunt capabile să acopere perfect și neîndoelnic sunetele după cuprinsu lor tonic (p. VII)¹.

Tot un argument extralingvistic stă, de fapt, și la baza tezei sale despre superioritatea principiului fonetic, al „purfonetismului”, cum spune el, căci „ortografia numai atunci se înalță la valoarea sa adevărată, când și poporul de rând se poate folosi de dânsa în aceeași formă ca și oamenii de litere și o poate practica după reguli simple, logice și pricepute de mintea sa naturală” (p. IV). De altfel, teza ridicării culturale a poporului a fost unul dintre argumentele cruciale extralingvistice care a șubrezit cu totul baza națională a etimologismului. Un moment crucial în această luptă a fost anul 1880 și se datorește academicienilor N. Quintescu și V. Babeș. Aceștia, în

cadrul dezbaterilor din Academia Română în legătură cu cele două principii ortografice s-au pronunțat ferm în favoarea celui fonetic. „Cultura cere o ortografie cât se poate mai simplă, mai firească, prin care cunoștințele să se poată lăți în popor mai cu înlesnire”, a spus primul, iar V. Babeș a fost chiar mai tranșant: „O ortografie este cu atât mai bună, cu cât poate să se răspândească mai lesne în popor, răspândindu-se prin mijlocul ei cultura. O ortografie grea sau muncită ar fi logică, numai doară atunci când o națiune n-ar avea altceva să facă decât a se ocupa cu ortografia. Ortografia este un instrument, iar nu scop. Scopul este lățirea culturii”. Se poate spune că „demersul lui Vincențiu Babeș din 1880 a constituit – după excepționala demonstrație *lingvistică* maioreșciană – cel de al doilea moment hotărâtor care a marcat victoria ortografiei fonetice românești” (Oalld 1983: 169-170).

După ce trece în revistă eforturile din alte limbi de a se ajunge la o scriere fonetică și după ce subliniază faptul că „sistemu ce-l practicăm azi în ortografie nu reclamă decât puțină corectură în condiția de unificare a sunurilor derivate și de consecuțiune în scriere” (p. IX), Ilie Trăilă ajunge la concluzia fermă că „Acesta [principiul fonetic] este un ideal în arta scrierii, spre care înăintează omenimea de mii de ani. [...] Și fiindcă o *stenografare*, excelsior o *fonografare* a sunetului și a vorbi pe altă bază și mai practică în momentele de față nu ne este imaginabilă, am afirmat și susțin că admiterea simplificării formelor gramaticale conform uzului general și preste tot *adoptarea fonetizmului pur* în ortografie, drept o veritabilă pârgie a culturii noastre, *denotă progres*” (p. XIII).

Din perspectiva ortografiei limbii italiene Ilie Trăilă propune eliminarea *cratimei* și a *apostrofului*, fără discriminare (Oalld 1983: 173). Aceasta presupune o scriere aglutinată a unor părți de vorbire, de regulă neaccentuate. De subliniat faptul că el aplică acest tip de ortografie, în mod sistematic, doar în *Prefațiunea* la volumul amintit, în textul propriu-zis al lucrării aceste norme fiind ignorate. Ne vom opri în cele ce urmează asupra ortografiei *pronomelui personal și reflexiv*.

În primul rând este vorba de plasamentul acestora anterior auxiliarului de perfect compus:

pers. I sg.: *De aceea mam decis a scoate broșurica aceasta* (p. IV);

Învățători[i] ... mau priceput (p. IV);

pers. a II-a sg. [calea aceasta] *ia păstrat unitatea fonetici[i] și a gramatici[i]* (p. VII)

- pers. I pl.: *neam* însuflețit de iluzii frumoase (p. IV);
după cum nea dat Provedința rostu și portu (p. IV);
neau izbit departe de vulg (p. IV);
- pers. a III-a pl.: *observațiunile ce leam cules în decursu anilor și leam dat espresiune* (p. III).
Că de ce nam urmat nici eu în toate proiectelor ce leam făcut (p. XII);
- pron. reflexiv: *limba noastră a apucat această direcțiune și șia întocmit și gramatecă pe coarda aceasta* (p. V);
Abandonarea formi gramaticale [...] sa generalizat la totalitatea Românilor (p. V).

Aceeași situație și la condițional-optativ și, mai rar, la conjunctiv:

- pron. pers.: *Accentuarea în scrisoare [...] nu o putem încunjura, oricât neam feri de ea* (p. V);
Credința [...] că numai aceste iar da limbi[i] noastre timbru latinătăței, e o naivitate (p. VIII);
- pron. reflexiv: *prin aplicarea prea expeditivă a accentelor la finea cuvântului sar delătura orice dubietate în înțeles* (p. V).
Cetitoru inteligent va ști săș aleagă dintrînsu ce este de ales (p. XII).

Mai rar se întâlnește postpunerea pronumelui personal pe lângă verbul regent:

Nu mai fantaza Române de etimologie, ci laso în știrea lui Dumnezeu (p. VIII).

Frecvență este, în schimb, postpunerea la gerunziu:

- pers. a III-a sg. *înstrăină și înspăimântă poporu de carte, făcândul să creadă că scrierea corectă, ar fi un lucru, pe care el cu greu îl poate învăța* (p. VII);
- pers. I pl. *amăgiți de speranța că latinizîndune la extrem forma scripturi[i] ne va ridica la un rang cu națiunile surori* (p. IV);
- pers. a III-a pl. *întonarea finalelor și a penultimilor influințază și dirigă prozodia cuvintelor, dîndule înțeles diferit* (V).

O altă normă prevede eliminarea **apostrofului** la forma negativă a verbului:

pers. I sg. *nam de observat alta, decât că am fost silit să permit această temă* (p. V);

pers. a III-a sg. *nici o nație suroră na venit în extaz de vedenia nouă* (p. IX);

no să ise permită intrarea în alfabetul nostru (p. X);

pers. a III-a pl. *gramatiști[i] fie că nau aflat de vrednică elucruțașuna mea [...], fie că nau buturit încă preste ea* (p. IV).

De asemenea la pronumele reflexiv urmat de auxiliarul perfectului compus, de regulă la persoanele a III-a singular și plural:

pers. a III-a sg. *spre ajungerea scopului, pentru care sa făcut propriamente invențiunea scripturi[i]* (p. IV);

nu mi sa dat prileju, să reflectez (p. IV);

pers. a III-a pl. *Învățători[i] [...] sau alăturat la vederile mele* (p. IV);

gramatiști[I] nu sau pronunțat de loc (p. IV);

aceste sisteme nu sau adevărit capabile a deveni avere comună (p. VII).

În cazuri rare, pronumele personal apare aglutinat negației:

de ce să nul adoptăm [fonetismul] dară și noi (p. VIII).

Fenomenul apare, sporadic, și la relativul *ce* urmat de pronume personal:

prejudeții și îndătinări, cel robesc pe om prin uz îndelungat (p. XIII).

Replicând, fără a se referi explicit la limba italiană, așa cum o face, invocând „metoda italiană” atunci când discută „schimbarea consoanelor *c* și *g*, în *ce*, *ci* și *ge*, *gi* și restituirea sunetelor prin formula *che-chi*, *ghe-ghi*” (p. 27), replicând așadar celor care i-au reproșat renunțarea la cratimă și apostrof în favoarea contragerii, Ilie Trăilă aduce următoarele justificări, pe care le redăm în ortografia preconizată de el: „Mi sa mai făcut obiecțiune strașnică la contragerea în scriere a pronumelor și particulelor cu cuvintele următoare sau premergătoare, după cum se contrag în graiu viu („sa dus”,

„lam văzut”, „mi bine”, „ochiumi ride”, „făcîndumise”, „astăzi”, „cîtuș de cît”, „totodată” și altele) pe motivu, că dacă se omit semnele analitice (tireu și apostrofu), asta iar face greutate instructorului în gramatică și chiar cetitorului.

Aș! Că doară toate limbile vii și moarte au cuvinte contrase. Cum se pot analiza acelea? Dar să se pună în cumpănă cîștigu scriitorului față de greutatea analitici, de carea numai copii în școală se mai ocupă spre marea pagubă a liberi cugetări.

Cetitoru, după puțină îndatinare respective *desvățare* dela metodu cel vechi, nu se va mai împedecade nici o dubietate în senz, precum nu se împedecănici auditoru la auzu graiului viu, pentrucă omu nici odată nu pricepe construcția și nu cuprinde înțelesu lanțului de cuvinte din frază, ci trebue să aștepte pînăce aude vorba finală și uneori chiar accentu, tonul final al ziceri” (p. XI-XII).

Sistemul ortografic al lui Ilie Trăilă a fost dezbătut în perioada 1896-1899 în adunările învățătoresți și a fost publicat, după cum am văzut, „în cele mai importante periodice culturale ale vremii”: „Transilvania”, „Foaia diecesană”, „Revista școlară” și altele. „Gramatiștii” însă nu i-au acceptat propunerile sau, pur și simplu, le-au ignorat, ceea ce i-a produs autorului lor o profundă mîhnire. Dacă învățătorii s-au alăturat vederilor sale, „Partea cea mai mare însă și spețial gramatiști nu sau pronunțat de loc, fie, că naū aflat de vrednică lucrubațiunea mea, pentru a se ocupá de dînsa, fie, că naū buturit încă preste ea în revistele „Transilvania” și Foaia Diecesană” din 1898” (p. IV). În ciuda acestui fapt, sistemul său „a avut, în anii '90 ai secolului trecut, *un rol decisiv în neutralizarea (în combaterea) recrudescențelor latinizante (și nu numai ortografice) din Banat și Transilvania. [...]*”. Mai trebuie subliniat faptul că, „*deși ar fi putut s-o facă, bănățenii (învățătorii, intelectualii, în genere) n-au adoptat totuși „sistemul” lui Ilie Trăilă, din rațiuni de solidaritate culturală cu toți românii.* Singurele sisteme ortografice, în vigoare în Banat, au fost, mereu, sistemele academice” (Oallde 1983: 173-174, sublinierile aparțin autorului).

Note:

1. Citatele sunt date după textul din volumul publicat separat (v. *supra*) Am adaptat scrierea la normele ortografice actuale, păstrând însă anumite structuri morfo-lexicale specifice timpului sau autorului, mai cu seamă cele din exemplele ilustrative.

Bibliografie

- Draica 2010 Dumitru Draica, *Contribuții la istoria ortografiei românești*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- ILR 1978 *Istoria lingvisticii românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București (Coordonator: acad. Iorgu Iordan).
- Maiorescu 1978 Titu Maiorescu, *Opere*, vol. I. Ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. Studiu introductiv de Eugen Todoran, București.
- Oalldde 1983 Petru Oalldde, *Lupta pentru limbă românească, în Banat. Apărarea și afirmarea limbii române, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, Editura Facla, Timișoara.
- Șuteu 1976 Flora Șuteu, *Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, Editura Academiei R. S. R., București.